

BİLGE KRAL'IN GÖZÜYLE EĞİTİM

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Modern toplum farklı disiplin alanlarınca farklı şekillerde tanımlanır. Gözetim toplumu, tüketim toplumu, sanayi toplumu, post-modern toplum, performans toplumu, kapitalist toplum gibi isimlendirmelerin her biri, modern toplumun farklı veçhelerine dikkat çekmektedir. Oysa farklı düşünürlerce farklı kavramlarla tanımlansa da modern toplum özünde eğitim toplumdur. Eğitim meselesi insanlığın tarihyle yaşıt olsa da kitleleşip herkesin gündemini belirleyecek duruma gelmesi modern dönemde gerçekleşmiştir.

İnsan eğitilebilen bir varlıktır ve eğitim süreci eğmek, bükmek, şekillendirmek, belli bir çerçeveye koymak ve ölçüp biçmekle ilgilidir. Garip bir şekilde eğitimcilerin çoğu eğitimin genel karakteri olan eğme ve bükme işlemini, sanki dışarıdan bir zorlama olmadan bireyin kendi isteği ve beklentisi sonucunda meydana gelen davranış değişikliğiymiş gibi kodlamaktadır. Buna göre eğitim yalın ifadeyle “bireyin davranışlarında kendi isteğiyle kalıcı değişiklikler meydana getirme faaliyeti” şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa modern okullar kimi gözlemcilerin paylaştığı üzere modern insan “fabrikalardır” ve gayet dogmatik bir şekilde bireyin belli amaçlar doğrultusunda onun da işin içine katılarak yönlendirilmesi faaliyetidir.¹ Bu faaliyetin en belirgin vasfı Aliya İzzetbegoviç'e göre *metadır*. Bu metalaşma süreci ise üç önemli faktörün senkronize edilmesiyle mümkündür. Bunlar *akıl*, *eğitim* ve *sanayidir*.² Eğitim bireylerin zihinsel potansiyellerinin sanayi ve diğer iş kollarında faydalı olması için birtakım becerilerin işler kılınmasıdır.

1 Birkaç gözlem için bk. Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, çev. Celâl Öner, Oda Yayınları, İstanbul, 2006; Catherine Baker, *Zorunlu Eğitime Hayır*, çev. Ayşegül Sönmezsay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013; John Taylor Gatto, *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı*, çev. Mehmet Ali Özkan, Edam Yayınları, İstanbul, 2018.

2 Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, çev. Salih Şaban, Yarın Yayınları, İstanbul, 2011, s. 92.

Modernlik formüle edilmiş bir güzellik ölçüsü, pürüzsüzlük ve standardizasyondur.³ Belli ilkelerin, kuralların, teamüllerin, ölçülerin herkese benimsetilmesi, “eğri ve yamuk” görülen durumların düzeltilmesi modernliğin karakteristik özelliğidir. Modern dönemin en etkili kurumlarından birisinin okul olması bu açıdan öğreticidir. Okulları, modern felsefenin, bakış açısının, bilgi yapma biçiminin, insanı ve doğayı ele alma şeklinin kitlelere benimsetildiği mekânlar şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu kurumlar modernleşme sürecinin kamusal alanla buluşma sahalarıdır. Veli, öğrenci, öğretmen başta olmak üzere büyük bir ekosistemden meydana gelen okul, modernleşme sürecinin en etkili dönüştürücüsüdür. Nitekim modern okulları Batı'dan ithal eden toplumların sadece bakış açıları, olayları değerlendirme biçimleri değil, aynı zamanda giyim tarzları ve yaşam biçimlerinin modernleşme lehine dönüşmesi dikkate değerdir.

MODERN OKULLARIN GÖREVİ: DİSTRİBÜTÖRLÜK

Modernleşme sürecinin eğitim felsefesiyle ilgili pek çok tartışma bulunmaktadır. Yüzeysel bir fayda ve konfor imkânı sağlamakla birlikte modern eğitim anlayışı, uzun vadede karamsar bir tablo çizmektedir. Çevre sorunları, metalaşma, bencillik, değersizleşme gibi pek çok kavram bu karamsarlığa eşlik etmektedir. Bunun ana nedeni eğitimin değer ve erdemden arınmasıdır. Modern öncesi dönemlerin okullarının karakteristik özelliği karakter ve erdemdir. Örneğin yıllarca Müslüman toplumunun temel bilgi kurumları olan medreselerde ahlaki açıdan terbiye önemli bir yer tutmuştur. Bu kurumlarda bir taraftan Allah, peygamber ve onun takipçilerinin yolunun izlerini kaybetmeme motivasyonu belirginken, öbür taraftan erdem, marifet

3 Detay için bk. Byung-Chul Han, *Güzeli Kurtarmak*, çev. Kadir Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul, 220.

sahibi ve ahlaklı bireyler yetiştirme temel amaç olmuştur. Modernleşme, klasik eğitim süreçlerine mündemiç olan bireysel gelişkinlik, kendi kendini terbiye etme, nefsini bilme, erdem sahibi olma gibi özelliklerin tersine çevirilmesi sürecidir. Modern okullarda da kendini bilmek, tanımak ve sınırlarının farkında olmak önemlidir ancak bu, iyi ve ahlaklı bir birey olmak için değil, daha ziyade iyi bir gelecek kurmak için potansiyelini kullanma amacına dönüktür. Klasik boyutuyla eğitim, iyi bir birey yetiştirme hedefindeyken, modern boyutuyla eğitim iyi bir gelecek sahibi olabilecek donanımlı birey yetiştirme motivasyonundadır.

Hayatı mücadeleyle geçmiş, hapis yatmış ve yok edilmek istenen bir toplumu kurtarma mücadelesi vermiş bir lider olarak Aliya İzzetbegoviç'in eğitimle ilgili çözümlenmeleri bu yönüyle öğreticidir. Elbette ki İzzetbegoviç her şeyden önce siyasi bir figürdür ve eğitime dönük analizleri satır araları ve birkaç alt başlıkla sınırlıdır. Bununla beraber modern Müslüman, toplumun genel durumu ve modern eğitim anlayışının arka planını oluşturan felsefeyi çözümleyişi dikkat çekicidir. Pek çok çağdaş gibi İzzetbegoviç de Müslüman toplumunun eğitimsizliğini sorun olarak görmektedir. "Biz eğitimsiziz: İki dünya savaşı arasında hiçbir Müslüman ülkesinde okuma-yazma oranı %50'yi geçmemekteydi. Bağımsız olduğunda Pakistan' da okuma-yazma oranı %25, Cezayir'de %20, Nijerya'da ise

sadece %10 idi. (Buna karşı Dreper'e göre X. ve XI. asrın Müslüman İspanya'sında okuma-yazması olmayan bulunmamaktaydı)"⁴

Ancak bu eğitimsizlik, distribütör mantığıyla modern Batı felsefesinin ithal edilmesiyle değil, manevi değerlerin baskın olduğu dinî teamüllerin dikkate alındığı bir eğitim felsefesinin işler kılınmasıyla giderilebilir. İzzetbegoviç açısından Müslüman toplumda eğitimsizlik önemli bir sorun olarak dururken eğitime dönük iyileştirme çabaları ise özgünlük sorunuyla karşı karşıyadır. Müslüman ülkelerinde eğitim yetersizdir, eğitime dönük iyileştirmeler de Batı örneği olması dolayısıyla yanlıştır. Ona göre eğitim veren sınırlı sayıdaki okulların durumu distribütörlüktür. Bu okullar, Batı'da imal edilen düşüncelerin, fikirlerin ve görüşlerin kendi toplumuna yayılması sürecini misyon edinmişlerdir ve ürettikleri bilgiler yabancılaşmanın bir çeşididir.⁵ Burada okullar, Batı merkezli modernleşmeyi Batı dışı toplumlara ihraç eden "misyoner" kurumlardır.

Bunun en belirgin sonucu ise toplumların kendi geçmişlerinden koparılmadır. Bu okullardan yetişen aydınlar organik değiller ve kendi toplumlarını Batı ajandalarına payanda yapan iş birlikçilerdir. Kendi ifadesiyle "Halklarımızın itaatkâr olmaları için artık demir zincirlere ihtiyaç yoktur. Bir halkın eğitilmiş olan insanların vicdan ve iradesini paralize eden bu yabancı 'aydınlatmanın' ipekli ipleri aynı güce sahiptir. Böyle eğitim varken yabancı güç sahipleri ve onların Müslüman ülkelerindeki yerli iş birlikçilerinin kendi mevkileri için korkmamaları gerekir. Onlara karşı bir isyan ve direniş olması gerekirken, böylesine bir eğitim onların en iyi destekçisidir."⁶

Ona göre ithal edilmiş bir eğitim yaklaşımı iki açıdan tehlikelidir. *Birincisi* bu eğitim felsefesiyle yetişen aydın ve entelektüeller halktan koparlar. *İkincisi* ise halk, kendisiyle ilgili olmayan eğitim ve kültürel faaliyetlere karşı mesafeli durur. Eğitim kurumlarına karşı hissi bir uzaklaşma yaşarlar.⁷ Modernleşme süreçle-

4 Aliya İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, çev. Rahman Ademi, Fide Yayınları, İstanbul, 2010, s. 30-31.

5 İzzetbegoviç, *age.*, s. 33.

6 İzzetbegoviç, *age.*, s. 34.

7 İzzetbegoviç, *age.*, s. 36.

rine giren toplumlarda modernleşmenin savunucularının çoğunlukla modern okul mezunu olmaları ve bu aydınlarla halk arasında kopukluğun meydana gelmesi, öte yandan halkın eğitime dönük menfi yaklaşımlar sergilemesi bu açıdan öğreticidir. İzzetbegoviç'e göre toplumu bilinçlendirme faaliyeti olan araçlarla, toplum arasında uçurum varsa ya da uyumsuzluk göze çarpıyorsa başarısızlık da kaçınılmazdır. Kendi ifadesiyle "Cami minarelerinden ve televizyon vericilerinden halka yönelen mesajlar birbirine zıt olursa..."⁸ başarı ve medeniyet adına bir şeyler elde edilemez.

ALTERNATİF BİR DURUŞ OLARAK DİN

Modernleşme sürecini dinin başka bir boyutu diye okuyan düşünürler bulunmakla birlikte bu sürecin ana karakteri sekülerleşmedir. Bu açıdan eğitim dünyevi olanın maksimuma çıkarıldığı, dinî olanın minimuma indirildiği bir faaliyettir. Oysa İzzetbegoviç'e göre İslâm, medeniyetinin kaynağı dindir ve eğitim dinî değerleri dikkate almak zorundadır. Burada din ve onun başat olduğu eğitim modeli, İslâm toplumunun kendi kökleri üzerinde yeni bir okuma yapmasının yanında Batı merkezli modernleşmenin de alternatifidir. Ona göre "İslâm toplumunun temeli ve dayanağı din olduğuna göre eğitim onun sadece bir görevi değildir, aynı zamanda eğitim onun var olma durumudur. Bu, evvela aile, daha sonra da okulların bütün dereceleri vasıtasıyla gerçekleşen dinî ve ahlaki eğitimidir."⁹ Buna göre modernleşme ruhsuz, manasız, derinlikten uzak ve tamamen maddidir. Bu felsefenin ürettiği okullarda para önemli bir eğitim motivasyonudur. Bu tarz bir durumdan kurtuluşun reçetelerini din temin edebilir. Nihayetinde "Bazı hadiselerin gösterdiği gibi çıplak maddi ve teknik ilerleme, açık bir barbarlığa dönüşebilir."¹⁰

İzzetbegoviç'in, modern eğitimin tekdüze, yüzeysel, baskıcı ve ezberci yönlerine yönelik vurguları dikkat çekicidir. Para odaklı olan modern eğitim faaliyeti, kültürel adına kültürsüzleştirme faaliyetidir. "Bu kültürsüzlük selinin engellenmesi ancak Allah'a olan temiz ve sarsılmaz bir iman ve halkın tüm katmanları

8 İzzetbegoviç, *age.*, s. 60.

9 İzzetbegoviç, *age.*, s. 57.

10 İzzetbegoviç, *age.*, s. 73.

İzzetbegoviç açısından Müslüman toplumda eğitimsizlik önemli bir sorun olarak dururken eğitime dönük iyileştirme çabaları ise özgünlük sorunuyla karşı karşıyadır. Müslüman ülkelerinde eğitim yetersizdir, eğitime dönük iyileştirmeler de Batı örnekli olması dolayısıyla yanlıştır.

tarafından dinî vecibelerin yerine getirilmesi ile olur."¹¹ İzzetbegoviç burada modern dogmaya karşı dinin refere edildiği alternatif bir dogma önermektedir. Diğer bir ifadeyle onun eğitim analizlerinde bir taraftan dogmaya çağrı varken, öte yandan dogmanın tehlikelerine işaret vardır. Dogma belli bir düşünce biçimi, karakter ve duruş sağladığı için iyidir, ancak köreltme, tekrara düşürme, gelişim ve dönüşüme engel çıkarma potansiyelleri taşıdığı içinse tehlikelidir.¹²

TEFEKKÜR VE YÜZESELLİK

Modern eğitim anlayışının karakteri fiziktir. Burada metafizik satır aralarında yer bulabilmektedir. Din ise daha çok antropolojik bir öğe olarak eğitim konusu yapılabilmektedir. Oysa insanın maddi ve manevi yönleri bulunmaktadır. Bireylerin maddi yönlerine odaklanıp onları belli bir mesleğin gereklerine göre yetiştirmek ve eğitim felsefesinin temelini iyi para kazanma, dolayısıyla sağlıklı bir gelecek kurmaya hasretmek insanlığı derinlikten uzaklaştırmaktır. Orta Çağ eğitim felsefesini dogma ile mimleyen modern eğitim anlayışının endoktrinasyon boyutu dikkat çekicidir ve bu doktrinasyonun ana karakteri ise daha fazla metalaşma üzerine kurguludur. İzzetbegoviç'e göre insanı "makinelaştiren" bu tarz bir eğitim gayri insanidir. Kendi ifadesiyle "Eğitim de gayri insanî olabilir: Eğer tek taraflı, yönlendirilmiş, endoktrine olursa; gayesi, eğer, düşündürmek değil de hazır çözümler sunmak suretiyle insanların ufuklarını ve dolayısıyla insan hürriyetini daraltıp, kişileri sırf fonksiyon için hazırlamaksa..."¹³

11 İzzetbegoviç, *age.*, s. 73.

12 İzzetbegoviç, *age.*, s. 78.

13 İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, s. 80.

Doğrusu modern sanayi toplumunun belirgin özelliği olan kitlesel eğitim faaliyetleri, iş gücü, kaynak, meslek ve ihtiyaçları giderme amacıyla matuftur ve teknik beceri başat faktördür. Burada tefekkür ve derinlikten ziyade yüzeysel durumlar geçerlidir. Bireyler teknik boyutuyla mesleğini icra eder, bilgi ve beceriyi sergiler ancak bu bilgi ve becerilerin ötesine uzanmaz, varlığın ontolojik boyutlarıyla ilgilenmez. Bu açıdan tefekkür modern eğitimin karakteristik yapısına uymayan bir faaliyettir. İzzetbegoviç medeniyet ve verimliliğin merkezine tefekkürü yerleştirir, eğitimi ise teknikle vasıflandırır. “Tefekkür kişiye kendi üzerinde hâkimiyet imkânını verir; ilim de tabiat üzerinde... Eğitimimiz sadece uygarlığımızı inkişaf ettirir ve tek başına kültürümüze hiçbir katkısı yoktur.”¹⁴ Burada “Tefekkür etmek ve öğrenmek birbirinden ayrı iki değişik faaliyettir.”¹⁵ Bu iki yaklaşımın karakteri derinlikle yüzeyselliklidir. İzzetbegoviç bu farklılıkları şu şekilde tasvir etmektedir: “Tefekkürle eğitim arasındaki zıddiyette, insan ile dünya, ruh ile zihin veya kültür ile uygarlık arasındaki zıddiyet bir daha tekrarlanmaktadır.”¹⁶

Daha çok istihdam alanlarına dönük modern eğitim, genel karakteri anlam arayışı olan insanın mana yönünü geliştirmekten uzaktır. İnsanın robotlardan ve diğer canlılardan en büyük farkı tefekkür etme özelliğidir. Kâinattaki varlığı üzerinde düşünecek, varlığın arkasındaki hikmeti anlamaya dönük çabalar sergileyecek, hikmetin içerisinde saklı olan sırlara ulaşmaya çalışacak, erdem ve ahlak sahibi olmaya gayret edecek, bilgece davranışlar sergilemeyi temel düstur yapacak bireyler yetiştirmek eğitiminin temel amacı olmalıdır. Tefekkür, erdem ve bilgelik bu sürecin merkezini oluşturmalıdır. Çünkü “eğitim, kendi başına insanları terbiye etmez; onları daha serbest, daha iyi, daha insani kılmaz, fakat daha kabiliyetli, daha verimli, topluma daha faydalı yapar. Tarihin gösterdiği gibi tahsilli insanlar ve milletler kötüye alet olarak kullanılabilirler ve bu işlerde geri kalmış olanlardan daha müessir olurlar.”¹⁷

14 İzzetbegoviç, *age.*, s. 89.

15 İzzetbegoviç, *age.*, s. 90.

16 İzzetbegoviç, *age.*, s. 90.

17 İzzetbegoviç, *age.*, s. 91.

İnsanın eğitilebilir olmasının en büyük nedeni akıldır ve akıl da erdem ve tefekkürle desteklenmediği sürece tehlikeli bir silaha dönüşebilmektedir. Hem insana hem de doğaya zarar verebilecek en tehlikeli unsur bir şekilde eğitilmiş ancak erdemden yoksun akıldır. Akıl ancak erdem ve bilgelikle bencil yaklaşımlardan uzaklaşıp insanlığın faydasına çalışabilir oysa modern eğitim bu sürecin uzağında yer almaktadır. İzzetbegoviç’e göre modern eğitim sisteminde tekniğe yönelik ilgi artarken, geçmiş, değerler, ahlak ve manaya yönelik ilgi ise azalmaktadır. Bu yönüyle ahlak ve değerler önemsiz hale gelmekte, bireysel tefekkürün yerini ise dünyevi bilgiler almaktadır. Kendi ifadesiyle “Bugün çocuk yuvasından üniversiteye kadar eğitimin bütün merhalelerinden geçmiş bir kişinin tahsili sırasında, ‘İnsan, doğru, dürüst olmalıdır!’ diye bir defa olsun bile duymuş olmadığını tasavvur edebiliriz. Evvela okuma yazmayı ve hesabı öğrenmiş, bundan sonra fizik, kimya, etnoloji, coğrafya, siyasi nazariyeler, sosyoloji vs. okumuştur. Bir sürü gerçekleri ve bu arada düşünmeyi de öğrenmiş, fakat asil olmamıştır. Tarih, sanat, edebiyat, ahlâk, hukuk gittikçe az okunan dallar durumuna düşmüştür.”¹⁸

Özetle haz ve hızın, tüketim ve metalaşmanın sıklıkla vurgulandığı günümüzde eğitim ortamlarının, markaların, tüketime dönük faaliyetlerin, kar ve zararın, parasal getiriyle ilgili istatistiklerin konuşulduğu yerler olmaktan çıkıp, erdem ve ahlakın, diğerkâmlığın, empatinin, bilgelik ve tefekkürün yaygınlaştığı ortamlara dönüşmesi sadece insanlığın değil, dünyanın ve dünya içerisindeki diğer canlıların geleceği için de gereklidir.

Çoğunlukla insanlığın vahşi yüzüne tanık olan, bunun için bedeller ödeyen bir düşünür olarak erdem ve bilgelige inanan Aliya İzzetbegoviç’in, eğitim çözümlerinin merkezini oluşturan tekniği es geçmeyecek tefekkür ve erdem vurgusu üzerinde durulmayı hak etmektedir. Tefekkür ve erdem, eğitimin güncel durumu dolayısıyla gezegenimizin karşı karşıya kaldığı sorunlar düşünüldüğünde sadece İslâm toplumu değil modern eğitim veren tüm kurumların dikkate alması gereken iki değer olarak önemini korumaktadır.

18 İzzetbegoviç, *age.*, s. 91.